

حقوق پرداخت‌های الکترونیکی

دکتر مصطفی انسان

۱۳۹۵

۶۱۴

مرکز چاپ و انتشارات دانشگاه شهید بهشتی

حقوق پرداخت‌های الکترونیکی

دکتر مصطفی السان

ویراستار: اکرم کیانی

حروف‌نگار و صفحه‌آرا: سمیرا دهقان

طراح جلد: امیرشاهرخ فریوسفی

ناظر چاپ: صفر ممیزاد

چاپ اول: ۱۳۹۵

شمارگان: ۱۰۰۰

قیمت: ۱۴۰.۰۰۰ ریال

کلیه حقوق برای دانشگاه شهید بهشتی محفوظ است.

سرشناسه:	السان، مصطفی، ۱۳۵۸ -
عنوان و نام پدیدآور(ان):	حقوق پرداخت‌های الکترونیکی؛ مؤلف مصطفی
مشخصات نشر:	تهران: دانشگاه شهید بهشتی، ۱۳۹۵
مشخصات ظاهری:	هجده، ۱۸۶ ص.
شابک:	۹۷۸ ۹۶۴ ۴۵۷ ۳۴۹ ۱
وضعیت فهرست‌نویسی:	فیا
یادداشت:	واژه‌نامه؛ کتابنامه: ص ۱۶۹-۱۸۰.
موضوع:	بانکداری اینترنتی - قوانین و مقررات؛ Internet banking - Law and Legislation؛ انتقال الکترونیکی وجوه؛ Electronic funds transfers
شناسه افزوده:	دانشگاه شهید بهشتی
رده‌بندی کنگره:	۱۳۹۵ ح۷ الف/۱۷۰۸ HG
رده‌بندی دیویی:	۳۳۲/۱۰۲۸۵
شماره کتابشناسی ملی:	۴۳۸۴۲۱۴

کد ناشر ۱۰۰۱۷۳۴

www.pub.sbu.ac.ir

unipress@mail.sbu.ac.ir

فهرست مطالب

پیشگفتار	۱
مقدمه	۱

فصل اول: کلیات	۱
مبحث اول: تاریخچه پرداخت	۱
مبحث دوم: تاریخچه اعتبار	۸
مبحث سوم: شیوه‌های پرداخت و اعتبار الکترونیکی	۹
گفتار اول: تقسیم سیستم‌های الکترونیکی پرداخت بر اساس کارکرد	۱۰
گفتار دوم: تقسیم سیستم‌های الکترونیکی بر اساس میزان ارتباط با بانک	۱۱
بند اول: شیوه‌های بانکی	۱۱
بند دوم: پرداخت‌های رمزگذاری شده	۱۳
بند سوم: پرداخت‌های الکترونیکی ارتباطی	۱۴
مبحث چهارم: جنبه‌های فنی، اقتصادی و اجتماعی پرداخت الکترونیکی	۱۵
گفتار اول: جنبه‌های فنی و علمی	۱۵
گفتار دوم: جنبه‌های اجتماعی پرداخت‌های الکترونیکی	۱۶
گفتار سوم: جنبه‌های اقتصادی پرداخت‌های الکترونیکی	۱۶

فصل دوم: ابعاد حقوقی پول الکترونیکی	۱۹
مبحث اول: تعریف، ماهیت و کارکرد پول	۱۹
مبحث دوم: پول به مثابه وسیله پرداخت	۲۱
مبحث سوم: ماهیت حقوقی پول الکترونیکی	۲۳
گفتار اول: معیار ارزش گذاری	۲۳
گفتار دوم: نوین بودن شیوه پرداخت با پول الکترونیکی	۲۴
گفتار سوم: سند پولی نوین	۲۶
مبحث چهارم: پول الکترونیکی و سند بدهی نوین	۲۸

۲۸	گفتار اول: انتشار واحدهای الکترونیکی
۲۹	گفتار دوم: قواعد حاکم بر گردش واحدهای الکترونیکی
۳۱	گفتار سوم: پرداخت به مفهوم سقوط کامل و نهایی تعهد
۳۲	گفتار چهارم: سند نوین بدهی
۳۳	مبحث پنجم: تحلیل نهایی ماهیت پول الکترونیکی

۳۹	فصل سوم: پرداخت‌های الکترونیکی و حقوق قرارداد
۴۱	مبحث اول: روابط قراردادی کارت قابل شارژ و کارت بدهی
۴۱	گفتار اول: قرارداد میان دارنده کارت و تهیه‌کننده کالا/خدمات
۴۲	گفتار دوم: قرارداد میان دارنده کارت و بانک صادرکننده آن
۴۴	گفتار سوم: روط قراردادی در کارت اعتباری و کارت قابل شارژ
۴۴	بند اول: منع پرداخت در ش کالا
۴۵	بند دوم: تعهد به گزارش کسر یا سرقت کارت
۴۵	بند سوم: مسئولیت دارنده کارت برابر سوءاستفاده
۴۶	بند چهارم: بهره و هزینه‌ها
۴۶	بند پنجم: بازپرداخت قسطی
۴۷	بند ششم: حق تقاضای ابطال کارت
۴۷	بند هفتم: حق صادرکننده کارت در ارائه اذیات
۴۷	بند هشتم: حق تأمین اعتبار
۴۸	مبحث دوم: چک کارت
۴۸	گفتار اول: مفهوم و کارکرد چک کارت
۴۹	گفتار دوم: روابط قراردادی در چک کارت
۴۹	بند اول: قرارداد میان بانک صادرکننده کارت و دارنده کارت
۵۰	بند دوم: انعقاد قرارداد میان بانک صادرکننده کارت و گیرنده وجه چک
۵۵	گفتار سوم: سوءاستفاده از چک کارت

۵۷	فصل چهارم: شرایط تحقق و مشکلات پرداخت‌های الکترونیکی
۵۷	مبحث اول: تحقق پرداخت‌های الکترونیکی
۵۷	مبحث دوم: زمان و مکان تحقق پرداخت‌های الکترونیکی
۵۸	مبحث سوم: حل و فصل اختلافات
۵۹	مبحث چهارم: بررسی کلی مقررات داخلی مربوط به پرداخت‌های الکترونیکی
۶۰	مبحث پنجم: مقررات پولی و برواتی و وسایل نوین پرداخت
۶۱	مبحث ششم: پرداخت مشروط و نامشروط

۶۲.....	مبحث هفتم: مداخله شخص ثالث در فرایند پرداخت
۶۲.....	گفتار اول: پرداخت / تأدیه به ثالث
۶۳.....	گفتار دوم: پرداخت توسط شخص ثالث
۶۴.....	مبحث هشتم: مشکلات پرداخت‌های الکترونیکی
۶۶.....	گفتار اول: پرداخت به ارز خارجی
۶۶.....	گفتار دوم: منع پرداخت به ارز خارجی
۶۶.....	گفتار سوم: منع پرداخت به ارز خارجی و عقیق‌شدن قرارداد
۶۷.....	گفتار چهارم: پرداخت به پول خارجی در حقوق ایران

فصل پنجم: حقوق مصرف‌کننده در پرداخت‌های الکترونیکی

۶۹.....	مبحث اول: تابع حقوق مصرف‌کننده در پرداخت‌های الکترونیکی
۷۰.....	مبحث دوم: مصرف‌کنندگان و کارت‌های اعتباری
۷۱.....	مبحث سوم: مسائل حقوق مصرف‌کنندگان در پرداخت‌های الکترونیکی
۷۱.....	گفتار اول: مسئله رضایت و اقرار
۷۲.....	گفتار دوم: مسئله مفهوم نبستن قرارداد
۷۳.....	گفتار سوم: مسئله نقص قرارداد
۷۴.....	گفتار چهارم: مسئله حق انتخاب
۷۵.....	مبحث چهارم: کارت شارژ و کارت اعتباری
۷۶.....	گفتار پنجم: کارت بدهی

فصل ششم: پرداخت‌های تجاری الکترونیکی

۷۷.....	مبحث اول: اوصاف پرداخت‌های تجاری الکترونیکی
۷۸.....	مبحث دوم: مطالعه تطبیقی مسائل پرداخت‌های تجاری الکترونیکی
۷۹.....	مبحث سوم: انواع پرداخت‌های تجاری الکترونیکی
۷۹.....	گفتار اول: نظام تسویه حساب کلی
۸۰.....	گفتار دوم: نظام تسویه حساب خالص
۸۱.....	گفتار سوم: پرداخت‌های کلی
۸۱.....	مبحث چهارم: مفهوم انتقال وجه و اعتبار
۸۳.....	گفتار اول: تحلیل ماده ۴ الف قانون متحدالشکل تجاری امریکا
۸۵.....	گفتار دوم: آثار حقوقی و مسئولیت ناشی از انتقال الکترونیکی وجه و اعتبار
۸۶.....	گفتار سوم: مسئولیت مصرف‌کننده
۸۷.....	گفتار چهارم: مسئولیت‌های مؤسسه مالی
۸۹.....	گفتار پنجم: مسئولیت کیفری

۹۲	مبحث پنجم: سازوکارهای انتقال وجوه
۹۳	مبحث ششم: مفهوم و قواعد حاکم بر انتقال وجوه
۹۵	گفتار اول: مفهوم دستور پرداخت غیرمجاز و نحوه تشخیص و تقسیم مسئولیت
۹۸	گفتار دوم: انتقال وجوه در محل فروش
۹۸	گفتار سوم: مفهوم انتقال وجوه در محل فروش
۱۰۰	گفتار چهارم: ماهیت حقوقی انتقال وجوه در محل فروش
۱۰۲	مبحث هفتم: نظام اعتبارات اسنادی در پرداخت‌های تجاری الکترونیکی
۱۰۳	گفتار اول: مفهوم اعتبارات اسنادی
۱۰۳	گفتار دوم: روابط قراردادی و ارکان اعتبارات اسنادی
۱۰۴	گفتار سوم: اعتبارات اسنادی الکترونیکی
۱۰۷	فصل هفتم: ایمنی پرداخت‌های الکترونیکی و حقوق مسئولیت
۱۰۷	مبحث اول: چالش‌های امنیتی پرداخت‌های الکترونیکی
۱۰۸	مبحث دوم: رمزگذاری پرداخت‌های الکترونیکی
۱۰۹	مبحث سوم: ایمنی پرداخت‌های الکترونیکی و مقررات مسئولیت
۱۱۰	مبحث چهارم: معیارها و روش‌های ایمنی پرداخت‌های الکترونیکی
۱۱۱	گفتار اول: علم رمزگذاری
۱۱۲	گفتار دوم: امضای دیجیتال
۱۱۳	مبحث پنجم: تهدیدهای امنیتی پرداخت‌های الکترونیکی
۱۱۴	مبحث ششم: تحلیل امنیتی مقررات داخلی درباره پرداخت‌های الکترونیکی
۱۱۴	مبحث هفتم: عملیاتی کردن شیوه‌های ایمنی پرداخت‌های الکترونیکی
۱۱۵	گفتار اول: ضوابط پیشگیری
۱۱۵	گفتار دوم: ضوابط ردیابی و کشف
۱۱۵	گفتار سوم: ضوابط محدودکننده
۱۱۶	مبحث هشتم: جرایم علیه پرداخت‌های الکترونیکی
۱۱۷	گفتار اول: فیشینگ
۱۱۹	گفتار دوم: تقلب در کارت اعتباری و وجه الکترونیکی
۱۲۰	گفتار سوم: جعل پول الکترونیکی
۱۲۳	مبحث نهم: مسئولیت مدنی و کیفری در انتقال غیرمجاز
۱۲۴	گفتار اول: مسئولیت مصرف‌کننده در انتقال غیرمجاز
۱۲۵	گفتار دوم: مسئولیت مؤسسه مالی در انتقال غیرمجاز
۱۲۶	گفتار سوم: مسئولیت کیفری در انتقال غیرمجاز
۱۳۰	مبحث دهم: تأثیر حسن‌نیت در گریز از مسئولیت در پرداخت‌های الکترونیکی

مبحث یازدهم: مسئولیت کیفری در پرداخت‌های الکترونیکی ۱۳۱

فصل هشتم: پرداخت‌های الکترونیکی و قواعد حقوق بین‌الملل خصوصی ۱۳۳

مبحث اول: قانون حاکم بر پرداخت‌های الکترونیکی بین‌المللی ۱۳۳

گفتار اول: اهمیت تعیین قانون ماهوی حاکم بر پرداخت‌های الکترونیکی ۱۳۴

گفتار دوم: مبنای تعیین قانون حاکم بر پرداخت‌های الکترونیکی ۱۳۵

مبحث دوم: دادگاه صالح بر پرداخت‌های الکترونیکی ۱۳۷

مبحث سوم: مبنای تشخیص دادگاه صالح بر پرداخت‌های الکترونیکی ۱۳۸

مبحث چهارم: حمایت از مصرف‌کننده در سطح بین‌المللی ۱۳۹

گفتار اول: نقش حقوق حمایتی مصرف‌کننده در تشخیص قانون حاکم و دادگاه صالح ۱۳۹

گفتار دوم: حقوق اتحادیه اروپا در حمایت از مصرف‌کننده ۱۴۲

گفتار سوم: اعمال قواعد حمایتی مصرف‌کننده در پرداخت‌های الکترونیکی ۱۴۳

مبحث پنجم: نظایرهای تشخیص دادگاه صالح در پرداخت‌های الکترونیکی ۱۴۴

گفتار اول: تحلیل و ارزیابی نظریه‌ها ۱۴۴

گفتار دوم: نظریه صلاحیت جهانی، پرداخت‌های الکترونیکی بین‌المللی ۱۴۶

مبحث ششم: تحلیل قانون حاکم و دادگاه صالح در پرداخت‌های مصرف‌کننده ۱۴۹

مبحث هفتم: تحلیل نهایی قانون حاکم و دادگاه صالح در پرداخت‌های الکترونیکی ۱۵۲

مبحث هشتم: مقررات بین‌المللی پرداخت‌های الکترونیکی ۱۵۵

مبحث نهم: تاریخچه تحولات حقوقی بین‌المللی، انتقال اعتبار ۱۵۵

مبحث دهم: ضرورت یکنواخت کردن قوانین ۱۵۷

گفتار اول: تحلیل قانون نمونه آنسیترال درباره انتقال اعتبار در سطح بین‌المللی ۱۵۷

بند اول: قلمرو اجرایی قانون نمونه ۱۵۸

بند دوم: تعیین قانون حاکم بر پرداخت‌های الکترونیکی در قانون نمونه ۱۶۰

نتیجه‌گیری و راهکارهای عملی و اجرایی ۱۶۳

کتابنامه ۱۶۹

واژه‌نامه توصیفی ۱۸۱

نمایه ۱۸۵

مفهوم پرداخت و انتقال وجه و اعتبار

پرداخت را می‌توان به «عطای معوض یا بدون عوض پولی یا هر عملی که در مقام اجرای تعهدات پولی مورد اجاب و قبول قرار می‌گیرد» تعریف کرد.^۱ از این تعریف می‌توان دریافت که:

الف) پرداخت اجرای تعهدات پولی است و این موضوع ملازمه‌ای با تحویل پول ندارد.^۲ در مواردی که تهاتر انجام می‌گیرد یا حساب موجود تسویه می‌شود پولی رد و بدل نمی‌شود.

ب) پرداخت مستلزم پاره‌ای افعال مادی از سوی انتقال‌دهنده و انتقال‌گیرنده است. در واقع انتقال‌گیرنده است که باید تأدیه را بپذیرد. هرچند در مواردی به حکم قانون یا دادگاه ممکن است محاسبه‌ای از طرفین رابطه، بی‌پذیرش طرف دیگر نیز پرداخت به حساب آید. به‌طور مثال، ماده ۳۸۶ و ۳۹۲ قانون تجارت به این موضوع اشاره دارد. به‌علاوه، باید معلوم شود که وکالت در وصول از سوی بانک یا هر اقدام دیگری که منجر به دارا شدن بانک نشود، آیا پرداخت محسوب می‌شود یا نه.

با لحاظ شدن واقعیت موضوع، تشخیص منفی آشکار می‌شود؛ زیرا واسطه‌گری در رابطه طرفین با عنوان حواله یا وکالت، بانک را به واسطه‌تعییل می‌کند و تأثیری در ماهیت پرداخت میان طرفین ندارد. با وجود این، این موضوع را بابت واسطه‌تعییل که برای حواله پول یا تهاتر آن به کار می‌رود، دارای اهمیت است. به‌طور قطع، اگر واسطه‌تعییل یا واسطه الکترونیکی باشد، به بحث این کتاب مربوط خواهد بود.

اگرچه بحث تأمین و انتقال اعتبار در روابط بین‌بانکی، به‌رغم پیچیدگی سیستم بانکی بین‌المللی، پیش از رایج شدن تجارت الکترونیکی مطرح و روش‌های علمی و دقیق برای انتقال اعتبار معرفی شده است. با این‌همه، در این پژوهش فقط بحث از پرداخت و انتقال اعتبار با به‌کارگیری شیوه‌های الکترونیکی را بررسی خواهیم کرد.

گستره پرداخت‌های الکترونیکی^۳ از نظر روش و وسیله ارائه تعریفی واحد را برای تمامی سیستم‌ها ممکن نمی‌سازد. به‌طور کلی، همان‌گونه که از ظاهر عبارت نیز برمی‌آید پرداخت‌هایی که با استفاده از وسایل الکترونیکی ارتباط انجام می‌گیرد را باید پرداخت الکترونیکی نامید؛

1. Roye Good, *Payment Obligation in Commercial and Financial Transactions*, Sweet and Maxwell, 1983.

2. *Gawler Charter Reinsurance Co Ltd (In Liquidation) v Fagan* [1997] A.C. 313.

3. electronic payment

به‌طوری که یکی از محققان^۱ نیز معتقد است که این شیوه پرداخت «روشی نوین برای ایفای تعهدات قدیمی»^۲ به‌شمار می‌آید.^۳ از این‌رو، در مفهوم بدهی به‌مثابه مبنای پرداخت تفاوتی میان فضای مجازی^۴ و جهان واقعی وجود ندارد.

نیاز به تنوع روش‌ها و زمان ایفای تعهد، موجب ایجاد روش‌های گوناگونی برای پرداخت شده است. می‌توان بدهی‌های کوچک یا فوری (به‌هنگام خرید کالاهای مصرفی) را در همان زمان با کارت الکترونیکی تصفیه کرد یا در معاملات بین‌المللی از سیستم بانکداری الکترونیکی بهره گرفت.

از این‌رو، تصور حالتی ممکن است که در آن فرد الف و ب بی‌آنکه یکدیگر را دیده یا صدای هم را بشنوند، با استفاده از وسایل الکترونیکی معامله کرده و به دادوستد کالا و وجه (مبیع و ثمن) بپردازند. در چنین حالتی، به‌طور مثال، نسخه الکترونیکی یک کتاب یا مقاله یا فیلم و مانند آن در برابر مبلغی معین به‌شماره الکترونیکی پرداخت و مبادله می‌شود.^۵

از قانون دآوری نمونه آنسترال^۶ بهره انتقال اعتبار^۷ می‌توان استنباط کرد که انتقال الکترونیکی وجه^۸، انتقال وجهی است که در آن یک یا چند مرحله از اقدام برای انجام دادن فرایند پرداخت که در گذشته با استفاده از بانک انجام می‌گرفت، هم‌اکنون با روش الکترونیکی تحقق می‌یابد. در قانون متحدالشکل تجاری^۹ آمریکا نیز سیستم پرداخت الکترونیکی به «یک شبکه انتقال الکترونیکی، اتاق پایاپای (تهاتر) خودکار یا سایر شیوه‌های ارتباطی اتاق تهاتر یا دیگر اتحادیه‌های بانکی که با استفاده از یک دستور پرداخت، بانکه مخاطب مخابره و ارسال می‌گردد»، تعریف شده است.

«انتقال الکترونیکی اعتبار، ... یک عمل حقوقی است که میان ارسال کننده و دریافت‌کننده دستور پرداخت منعقد می‌گردد و طی آن دریافت‌کننده متعهد می‌شود که مبلغ دستور پرداخت

1. Phillip Massinger

2. a new way to pay old debts

3. Peter Loshin & John Vacca & Paul Murphy, *Electronic Commerce: Online Ordering and Digital Money*, Third Edition, Charles River Media Publication, Hingham, Massachusetts 2001, p. 145. 4. cyberspace

5. Direct E – Commerce Transaction. See: Baker & Mc Kenzie [edition], *Doing E Commerce in Europe*, 2001, Available at: www.bakernet.com/ecommerce/doing%20Ecommerce%20in%20Europe/doing%20E-Commerce%20In%20Europe.pdf

6. UNCITRAL Model Law On International Credit Transfers, 1992.

7. electronic fund transfer [EFT]

8. Uniform Commercial Code [UCC]

9. automatic clearing room

را مطابق با دستورالعمل مندرج در آن به ذینفع اعتبار منتقل نماید و در مقابل ارسال کننده هم متعهد می شود که مبلغ اخیرالذکر را به اضافه هزینه های انتقال به دریافت کننده پرداخت نماید» (بیات، ص ۲۵).

همان طور که ملاحظه می شود، انتقال الکترونیکی اعتبار و وجه الکترونیکی تفاوت دارند، چرا که در پرداخت با اسکناس یا پول الکترونیکی به تشریفات عریض و طولی که به آن اشاره شد نیازی نیست. افزون بر آن در پرداخت الکترونیکی دین به طور مستقیم ساقط می شود، اما در انتقال الکترونیکی اعتبار، سقوط آن- در فرض مدیون بودن پرداخت کننده- منوط به جمع بودن شرایط تهاثر است. بنابراین، ضرورت دارد که انواع روش های پرداخت و انتقال الکترونیکی اعتبار را بررسی کنیم.

این کتاب برگرفته از طرح پژوهشی است با نام «حقوق پرداخت های الکترونیکی» که توسط نویسنده در سال ۱۳۸۵ با حمایت مالی معاونت پژوهشی دانشگاه شهید بهشتی اجرا و اطلاعات این طرح با استفاده از آخرین نصاب موجود و قوانین و مقررات جدید هنگام تدوین کتاب به روزرسانی شده است.

مصطفی السان

تابستان ۱۳۹۵